

In memoriam

Boris A. Novak

Poslovilni pozdrav poetu Luku Paljetku, ki bo ostal

(Zamirajoči sonet)

Foto: Tihomir Pintar

Luko, kar pomnim, si bil tam, glas Dubrovnika,
dedič kraljestev Renesanse in Baroka.
Ni bilo boljšega prestolonaslednika
Mediterrana in modernega preroka.

Luko, kar pomnim, si bil tam, *gospar* Jezika.
Vsak tvoj stih je žarel, vsak tvoj spev zvenel do oboka ...
Glas ti je potemnel ob obleganju Dubrovnika;
sprijateljil sem se z beguncem, ki si jokal ...

Zate je bil smeh zakon, igra pa usoda.
Do konca si ostal otrok. Slavil si raj dotika,
kjer je ljubezen živa pesen in svoboda.

Zate je največji izziv bil zid prevoda,
meja jezikov: bil si optimalno zvest
izvirniku ... in mu dodal sol sončnega vzhoda.

Ob osemdesetletnici življenjskih cest
sem spisal odo, da imaš osemsto let ...

Zdaj pravijo, da te ni več. To je lažna vest.
Dragi moj Luko, dobro vem, da si še tam,
neviden, na Stradunu, kjer je tvoj večni hram,
in tu, v pesnih, ki odmevajo do zvezd ...

Ob slovesu poeta Luka Paljetka

Luko Paljetak (1943–2024) je eden največjih hrvaških in evropskih pesnikov našega časa. Njegova izvirna poezija, formalno v veliki meri vezana za izročilo klasičnih pesniških oblik, je sinteza čustvene avtentičnosti, mojstrskega jezika, lucidnega, kritičnega uma in nalezljivega smisla za humor. Paljetak si zasluži tudi posebno mesto v zgodovini soneta in sonetnega venca. Dragocen del svojega bogatega prevajalskega opusa je posvetil tudi slovenski poeziji in literaturi; kongenialno je prevedel najzahtevnejša pesniška dela iz zgodovine svetovne književnosti, vključno s Prešernom. Za njegov značaj in temperament pa je pomenljivo dejstvo, da je bil inovativen režiser lutkovnega gledališča z občutkom za otroško dušo.

Rodil se je leta 1943 v Dubrovniku. Diplomiral je na Filozofski fakulteti v Zadru, v Zagrebu je doktoriral iz filologije. Bil je režiser in dramaturg v Lutkovnem gledališču v Zadru in asistent na tamkajšnji Filozofski fakulteti, večino življenja pa je preživel kot svobodni književnik v Dubrovniku, kjer je med drugim urejal literarno revijo *Dubrovnik*. Bil je redni član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, dopisni član SAZU in član Evropske akademije znanosti, umetnosti in književnosti Leonardo da Vinci.

Velika ljubezen njegovega življenja je bila Slovenka Ana Marija, rojena Kobal, za prijatelje Anuška, doma iz Idrije, tudi sama pesnica, pisateljica in prevajalka. Srečno sta se srečala na Univerzi v Zadru, kjer sta oba delala kot asistenta. Bila sta lep par, globoko navezana drug na drugega. Njena smrt leta 2019 je bila zanj konec sveta.

Dubrovnik je s svojo starodavno in plemenito kulturo bistveno zaznamoval nadarjenega in vsestranskega Luka Paljetka. V Lukovih sonetih odmeva renesančna poezija, ki je prav v Dubrovniku našla svojo najpomembnejšo luko v slovanskem svetu. Paljetak je pesnik Mediterana. Sredozemska kultura se pozna na vseh ravneh njegove poetike: od himnične vznesenosti pesniške dikcije prek tematske navezanosti na mediteranske kulturološke reference do muzikalnosti njegovega pesniškega jezika. Jezikovno mojstrstvo pa Paljetku nikoli ni bilo samo sebi namen, saj mu je vselej uspevalo strogo obliko sintetizirati z živim, utripajočim, metaforično zastrtim jezikom (post)moderne poezije. Pred akademskim perfekcionizmom sta ga ščitili ironija in avtoironija.

Na literarno sceno je stopil leta 1968, na vrhuncu liberalne usmeritve tedanjega političnega sistema, v času močnih študentskih demonstracij in prvega vala nacionalističnih gibanj v nekdanji Jugoslaviji. Po logiki generacijskih trenj se je odmaknil od prejšnjih dveh močnih hrvaških

literarnih gibanj, od t. i. *krugovašev*, sodelavcev revije *Krug* (*Krog*) v petdesetih letih, "prvoborcev" za svobodo ustvarjanja, estetski pluralizem in odpiranje sodobnim tokovom svetovne književnosti (med njimi so bili pisatelja Slobodan Novak in Antun Šoljan, vsestranski nadrealist Radovan Ivšić, pesnica Vesna Parun, pesnika Vlado Gotovac in Milivoj Slaviček itd.) ter od t. i. *razlogovcev*, sodelavcev revije *Razlog* v šestdesetih letih, ki so bistveno modernizirali hrvaški literarni jezik (med njimi so bili pesniki Danijel Dragojević, Nikica Petrak, Tonči Petrasov Marović, Igor Zidić, Zvonimir Mrkonjić in Tonko Maroević, pripovednik Zvonimir Majdak, pesnik in pisatelj Dubravko Horvatić, pesnik in dramaturg Vjeran Zuppa, *krugovaš* Vlado Gotovac pa je tu *z razlogom* nadaljeval svojo pot). Divji in nori duh šestdesetih let je *razlogovce* gnal k radikalnejši raziskavi jezika in izraznih možnosti – k avantgardistični brezkompromisnosti, ki jo je na obzorju tedanjih jugoslovanskih kulturnih prostorov najbolj drzno udejanjal Tomaž Šalamun. Potem pa v tem kompleksnem poetološkem kontekstu pride do novega obrata – stran od avantgardizma, ki se je proti koncu sedemdesetih let že sprevrgel v svojevrsten formalistični kliše: s ponovnim odkritjem tradicije – tudi lastne, hrvaške, ki je dosegla mednarodno raven že v času renesanse in baroka – postanejo Luko Paljetak, Tonko Maroević in Zvonimir Mrkonjić (slednja dva prej *razlogovca*) pionirji in veliki pesniki hrvaškega postmodernizma.

Logika hrvaške literarne zgodovine je torej – z vsemi razlikami – v osnovi enaka logiki slovenske literarne zgodovine v teh desetletjih: *krugovaši*, sodelavci revije *Krug*, so vzporednica naši *kritični generaciji* in literarnim revijam, ki so bile vse po vrsti na koncu politično prepovedane (*Beseda*, *Revija 57*, *Perspektive*); *razlogovci*, sodelavci revije *Razlog*, so vzporednica slovenski avantgardi na čelu s Šalamunom in skupino OHO, se pravi generaciji, ki je objavljala predvsem v reviji *Problemi* in v knjižni zbirki *Znamenja* (založba Obzorja), ki jo je urejal Dušan Pirjevec; hrvaška pesniška trojka Paljetak, Maroević, Mrkonjić pa ustreza slovenskemu postmodernizmu, kakor smo ga po razlagi akademika Janka Kosa uvajali Venko Taufer, Ivo Svetina in podpisani, najbolj radikalno pa ga je udejanjal Aleš Debeljak.

Ne more biti naključje, da so vsi trije akterji postmodernističnega preobrata na Hrvaškem Dalmatinci: Paljetak iz Dubrovnika, Mrkonjić iz Splita in Maroević s Hvara; gre za tri prestolnice hrvaške renesančne in baročne književnosti. Eno izmed znamenj te mediteranske obarvanosti je tudi izjemna skrb za pesniško obliko; ti trije pesniki so veliko prispevali k ponovni in pesniško izjemno plodni uveljavitvi vezane besede in klasičnih

pesniških oblik. Mediteranska kultura se pozna na vseh ravneh njihovega ustvarjanja, žitja in bitja. Za poetiko teh treh pesnikov je značilen izrazit občutek za mero: emocionalno globino uravnoveša humor, visoko, kozmopolitsko, polihistorško kulturo pa življenjska ozemljenost. Prav s to naravnostjo h klasičnosti je ta trojka pretresla hrvaško literarno sceno v osemdesetih letih, ko je ideološka kontrola izgubljala svojo moč nad javnostjo, kulturni prostor so še zmeraj obvladovale že precej utrujene veličine politično podprte Tradicije, alternativne prostore pa v formalizem reducirani avantgardistični kanoni.

Naštejmo nekaj zbirk iz Paljetkovega bogatega opusa: *Hudič iz vrtnice* (Nečastivi iz ruže, 1968), *Najbližji konec sveta* (1968), *Rožnata deževja* (1973), *Pesmi za precej hvaljeno in ne povsem zadovoljivo gospo* (1977), *Noro petje v planinah* (1978), *Soneti in druge zaprte forme* (1983), *Živali iz Brehma in druge pesmi* (1984), *V megli drobne sintetike* (1988), *Znižana vrata* (1989), *Angelovanje* (Anđelovanje, 1993), *Bdenje* (1994), *Sonetarni glas* (2005), *Pregovaranja: Pjesme* (2007). Med njegova najbolj priljubljena dela sodi zbirka narečnih *Pesmi v dubrovščini* (*Pjesni na dubrovačku*), ki je izšla v več izdajah. Leta 2004 je objavil roman *Skrivni vrt*. Je avtor številnih pesniških zbirk, pravljič ter lutkovnih in radijskih iger za otroke, režiranje na lutkovnem odru pa je bila ena izmed njegovih velikih umetniških ljubezni.

Za nas je posebej pomembna dvojezična hrvaško-slovenska zbirka *Ubežne pesmi – Izbjegle pjesme*, ki je nastala leta 1991, ko se je Luko Paljetak iz obleganega Dubrovnika in pred vojno, ki je vihrala na Hrvaškem, z ženo Anuško umaknil v Slovenijo. Čeprav sva se poznala in sodelovala že prej, sva se v težki situaciji vojne prijateljsko zbližala. Luko je bil vse svoje življenje čista, odprta, otroška duša, polna čudenja in topline. Koliko lepih ur sva preživela ob strastnih pogovorih, polnih smeha in besednih iger, ki jih je Luko stresal iz rokava, ob kozarčku (bolj primerna bi najbrž bila množinska oblika besede, brez pomanjševalnice) dalmatinskega ali slovenskega vina!

Paljetak je tudi navdahnjen in plodovit prevajalec in presajevalec najvišjih dosežkov svetovne poezije v hrvaški jezik. Naštejmo le nekatere: med klasiki angleške književnosti je prevedel Chaucerjeve *Canterburyjske povesti*, Shakespeareove *Soneti* in več iger, pesmi Williama Blaka, Byronovo *Romanje grofiča Harolda*, *Portugiške sonete* Elizabeth Barrett Browning, *Alico v čudežni deželi* Lewisa Carrolla, pravljičice Oscarja Wilda, *Ulikses* Jamesa Joycea, radijsko igro *Pod mlečnim gozdom* Dylana Thomasa, *Izbrane pesmi* Dereka Walcott, iz španščine *Ciganski romancero* F. G. Lorce, iz makedonščine pesmi Konstantina Miladinova itd.

Kult forme je najbrž eden izmed razlogov njegove ljubezni do Prešernove poezije: kongenialno je prepesnil celotne Prešernove *Poezije* (vključno s *Sonetnim vencem*, kjer mu je uspelo ohraniti celo akrostih). Iz slovenščine je prevedel tudi *Kekca nad samotnim breznom* Josipa Vandota in pesniško zbirko *Mojster nespečnosti* podpisanega.

S svojo jezikovno igrivostjo je Paljetak odkril nekatere nove oblikovne možnosti starodavnih form soneta in sonetnega venca. Naj med njimi omenimo sonetni dvojec *Narcis in voda*: oba soneta vsebujeta enake verze, njihovo zaporedje od 1 do 14 iz prvega soneta (*Voda*) pa se v drugem sonetu (*Narcis*) obrne na glavo (od 14 do 1), kar grafično poudarja, kako Narcis opazuje lastno podobo na zrcalu vodne gladine, tovrsten kompozicijski in pomenski obrat istih verzov pa povzroči naravnost vrtoglav občutek padanja v brezno vode, v globino, v smrt. Soneta navajamo v prevodu Francija Zagoričnika:

NARCIS IN VODA

V o d a

V vodi se gleda Narcis, v njem Voda,
ustnice iščejo ustnice, zénica zeníco želi,
oblak je dobrodušen madež na koži svoda.
K sebi se mladec poda, z roko želji sledi.

Gladko površje se v hipu skali,
prsti so stegnjeni, podoba je tamkaj spred,
krog se iz kroga rodi in spet v krog pomiri,
mladec se v zadnji krog spusti brez besed.

Voda počasi odteka, kot steklo leži
v zlatem okvirju, ki nanj se muha spusti,
lasten poljub ji je na lepem vse težji.

Proti morju odteka voda, a zre v nebo,
lokvanj se zapre, val se od strasti najéži,
poljubil se Narcis zares nikdar ne bo.

Narcis

*Poljubil se Narcis zares nikdar ne bo,
lokvanj se zapre, val se od strasti najéži,
proti morju odteka voda, a zre v nebo,*

*lasten poljub ji je na lepem vse težji.
V zlatem okvirju, ki nanj se muha spusti,
voda počasi odteka, kot steklo leži.*

*Mladec se v zadnji krog spusti brez besed,
krog se iz kroga rodi in spet v krog pomiri,
prsti so stegnjeni, podoba je tamkaj spred,
gladko površje se v hipu skali.*

*K sebi se mladec poda, z roko želji sledi,
oblak je dobrodušen madež na koži svoda,
ustnice iščejo ustnice, zénica zeníco želi,
v vodi se gleda Narcis, v njem Voda.*

V tem sonetnem dvojcu prihaja do izraza Paljetkovo inventivno raziskovanje pesniškega jezika. Paljetak namreč ni parazitiral na klasičnih pesniških oblikah, temveč jih je ustvarjalno prenašal iz preteklosti v naš, bistveno drugačen čas. S temi prastarimi vzorci se je rad poigral in jih ob vsem spoštovanju pravil navdal s sodobnim občutjem in sporočili. Njegova raba klasičnih pesniških oblik je izvirala iz duha radikalnega modernizma in avantgarde. V tem smislu je Paljetkovo raziskovanje in pre-igra-vanje klasičnih pesniških oblik sorodno eksperimentom francoske neoavantgardistične skupine *OuLiPo* (okrajšava za *Ouvroir de Littérature Potentielle – Delavnica Potencialne Literature*).

Na Prešernovi sledi je Paljetak napisal tudi nekaj sonetnih vencev, nazadnje venec, posvečen nedavno umrlemu prijatelju, hrvaškemu pesniku in umetnostnemu zgodovinarju Tonku Maroeviću (Edition Biškupić, 2020). Iz te izdaje navajamo magistralni, 15. sonet, ki vsebuje tudi akrostih *Tonku Maroeviću*:

**TVOJ TUŽNI DRUG TI SADA VIJENAC VIJE
OVAJ ŠTO OD TEŽINE SAV SE SLÂMA,
NA ISTOJ CESTI, TONKO, KAO PRIJE,
KAD RIMA JE ZA RIMOM TEKLA SAMA.**

UVJERIT NAS NE MÒGU DA TE NEMA,
MA KÒLIKO SE TRUDE, TO JE VARKA,
A SVAKU OD NJIH ZNAO SI POSVÈMA,
RAZDVOJIT, RASJEĆ, TI SI BIO BARKA,

ONA ĆE NAS NA OTOK K TEBI VODIT,
EOLSKI VJETAR PNIT ĆE JOJ JEDRA,
VINO ĆE NAS OPIJAT, SRCU GODIT,

I PRAVEDNA ĆE RADOST BIT, A KRATKA
ĆUDOREDNA ĆE PJESMA ČUT SE ŠTEDRA
U NOĆI ŠTO I GORKA JE I SLATKA.

Smrt Tonka Maroevića leta 2020 je vse nas globoko prizadela. Spominjam se majskega dne 2023, ko je gospod Božo Biškupić, trikratni hrvaški minister za kulturo in založnik, prinesel lepo grafično mapo s Paljetkovim sonetnim vencem, posvečenim pokojnemu prijatelju Tonku, na SAZU, kjer sta bila oba, Maroević in Paljetak, dopisna člana. Najbrž gre za zadnje večje Paljetkovo pesniško delo. Srečanje v pisarni predsednika SAZU, akad. Petra Štiha, je bilo zelo toplo in kljub žalostnemu povodu prijetno. Obžalovali smo le to, da se nam ni mogel pridružiti tudi avtor in naš dragi član Luko Paljetak, ki pa je obljubil, da kmalu pride. Zdaj razumemo, da takrat ni mogel priti zaradi bolezni.

Ob osemdesetletnici Luka Paljetka sem jeseni 2023 za znanstveni simpozij v organizaciji Univerze v Mostarju napisal prispevek *Sonetna corona in sonetni venci: od Sienske akademije prek Prešerna do Paljetka*. Svojo verzološko in literarnozgodovinsko študijo sem sklenil na edino primeren način – s pesniško hvalnico prijatelju Luku Paljetku ob njegovem visokem jubileju, ki sem ga humorno preimenoval v 800-letnico:

Oda ob osemstoletnici poeta Luka Paljetka

Luko je lutkar, Paljetak – poet.
Po božji milosti. Dokaz, da Muze
še danes ljubijo Prostost Raguze.
Otrok po srcu, star osemsto let.

Gospar. V njem je Mediteran sežet,
čar renesanse, strast i smijeh i suze,

barokna čulnost koju vječnost uze.
Njegov verz je magija in magnet.

Takega prevajalca je Prešeren
čakal: *Sonetni vijenac*, svež in zvest,
diši pri njem z zvenenjem morskih cest ...

Njegov slovar je davno neizmeren.
Paljetak je maestro stare forme,
ki se požvižga na razumske norme.

Je pesnik absolutnega posluha,
ki sliši zvezde in Duha poduha.

Ta angel in vrag, ta mag, ki praznuje
poljube in izgube iz pra-nuje,

ta varuh vrat, starejši brat, *il miglior fabbro*,

naj tisoč let živi, začudeno in hrabro! ...

Nekaj mesecev po osemdesetletnici in simpoziju, ki mu je bil posvečen,
nas je veliki pesnik in lepi človek Luko Paljetak zapustil. In moja oda je
usodno potemnela.